

Most már tudunk minden szükségeset a komplex számokról. Következhet tehát az első részben már jelzett

3. Tétel.

$$(1) \quad \text{a) Ha } q \equiv 1(4) \text{ prím, akkor } \sum_{j=1}^{\frac{q-1}{2}} \varepsilon^{c_j} = \frac{\sqrt{q}-1}{2};$$

$$\text{b) Ha } q \equiv -1(4) \text{ prím, akkor } \sum_{j=1}^{\frac{q-1}{2}} \varepsilon^{c_j} = \frac{\sqrt{-q}-1}{2},$$

ahol $\varepsilon = \cos \frac{2\pi}{q} + \sin \frac{2\pi}{q}$ és $c_1, c_2, \dots, c_{\frac{q-1}{2}}$ vagy a q összes kvadratikus maradéka, vagy a q összes kvadratikus nemmaradéka (nyilván egy RMR-en belül).⁸

Bizonyítás. a) Könnyen látható, hogy $\sum_{j=1}^{q-1} \varepsilon^j = -1$, itt q prím voltából még csak a $q > 1$ van kihasználva. Belátjuk,

$$\text{hogy } \left(\sum_{i=1}^{\frac{q-1}{2}} \varepsilon^{c_i} \right) \left(\sum_{j=1}^{\frac{q-1}{2}} \varepsilon^{d_j} \right) = \frac{1-q}{4}, \text{ ahol ezentúl } c_i \text{ jelölje a kvadratikus maradékokat, } d_i \text{ pedig a nemmaradékokat.}$$

A zárójelben lévő összegek tagonkénti szorzásakor ε kitevői összeadódnak, tehát azt kell megnézni, mit kapunk, ha az összes lehetséges módon összeadunk egy kvadratikus maradékot és egy nemmaradékot, vagyis képezzük az összes $c_i + d_j$ alakú összeget. ($1 \leq i \leq \frac{q-1}{2}$ és $1 \leq j \leq \frac{q-1}{2}$; mint látjuk, i most nem a képzetes egység, hanem futóindex.) Írjuk ehhez a mod q maradékokat egy g primitív gyök hatványaiként. (A $q = 17$ esetet szemlélteti a 2. ábra). Mivel g páros kitevőjű hatványai adják a kvadratikus maradékokat, és a páratlanok a nemmaradékokat, az összegek elkészítését a következő módon végezzük. $k = 1$ -től $\frac{q-1}{2}$ -ig minden k -ra képezzük az összes olyan $c_i + d_j$ összeget, amelyre c_i és d_j „távolsága” $2k - 1$. Az ábrán az indexeket egy $q - 1$ részre osztott körkerület osztópontjaival ábrázoljuk. Mivel $\frac{q-1}{2}$ páros, azért egy kvadratikus maradéknak és egy kvadratikus nemmaradéknak megfelelő pont távolsága legfeljebb $\frac{q-1}{2} - 1$ körívdarab lehet. Pontosabban fogalmazva azokat a $c_i + d_j$ -ket képezzük, amelyekre $g^i \text{ind } c_i - g^j \text{ind } d_j \pmod{q-1}$ legkisebb abszolút értékű maradéknak abszolút értéke $2k - 1$.

Ilyen módon az összes $c_i + d_j$ -t megkapjuk, és mindegyiket pontosan egyszer. Mivel $1 \leq k \leq \frac{q-1}{4}$, ezért $q-1 \nmid 4k-2$, amiből $g^{2k-1} \not\equiv -1 \pmod{q}$, vagyis $(g^{2k-1} + 1, q) = 1$. Világos, hogy a rögzített k melletti összes $c_i + d_j$ alakú összeg a következő alakban írható:

$$\{(g^{2k-1} + 1 \cdot g^l \mid 1 \leq l \leq q-1\},$$

ami az Euler–Fermat-ötlet szerint éppen egy RMR mod q . Ebből viszont már meg is kaptuk, hogy

$$\left(\sum_{i=1}^{\frac{q-1}{2}} \varepsilon^{c_i} \right) \left(\sum_{j=1}^{\frac{q-1}{2}} \varepsilon^{d_j} \right) = \frac{q-1}{4} \cdot \sum_{j=1}^{q-1} \varepsilon^j = \frac{1-q}{4},$$

mivel a k egymás után $\frac{q-1}{4}$ darab értéket vesz fel.

Jelöljük az előbbi szorzat első tényezőjét x -szel, a másodikat pedig y -nal. Ekkor $x + y = -1$ és $xy = \frac{1-q}{4}$ miatt $x = \frac{\sqrt{q}-1}{2}$ és $y = \frac{-\sqrt{q}-1}{2}$ vagy $x = \frac{-\sqrt{q}-1}{2}$ és $y = \frac{\sqrt{q}-1}{2}$, ami bizonyítja az a) állítást.

b) Lényegében az a)-val analóg módon bizonyítható, annyi csak az eltérés, hogy itt a $c_i + d_j$ alakú összegek $\frac{q-3}{4}$ RMR-t és $\frac{q-1}{2}$ 0-t adnak.

A 2. Tétel bizonyításához tekintsük a $\sum_{j=0}^{q-2} a_j \varepsilon^j$ alakú számokat, ahol ε jelentése változatlan, az a_j -k pedig egész számok. Könnyen látható, hogy az említett alakú számok a $\mathbf{C}$ -nek egy összeadásra, kivonásra és szorzásra zárt részhalmazát alkotják, amelyet $\mathbf{Z}[\varepsilon]$ -nal jelöltünk. (Tehát $\mathbf{Z}[\varepsilon]$ részgyűrűje a komplex számtestnek.) Mivel $\mathbf{Z}[\varepsilon]$ az osztásra

⁷ A cikk első része lapunk 1994/1. számában, (7–16. oldal) jelent meg.

⁸ Megjegyzendő, hogy a fenti (1) egyenlőségeknél a c_j -k helyébe minden q esetén kvadratikus maradékok kerülnek. Ennek a bizonyítása azonban bonyolultabb és nem lesz rá szükségünk.

nem zárt, van értelme oszthatóságot definiálni. $\alpha, \beta \in \mathbf{Z}[\varepsilon]$ esetén azt mondjuk, hogy α osztható β -val, ha van olyan $\gamma \in \mathbf{Z}[\varepsilon]$, amelyre $\alpha = \beta\gamma$. Fel fogjuk használni azt a tényt, hogy az a és b egész számokra $b \mid a$ pontosan akkor teljesül $\mathbf{Z}$ -ben, ha teljesül $\mathbf{Z}[\varepsilon]$ -ban is. Az állítás egyik oldala $\mathbf{Z} \subset \mathbf{Z}[\varepsilon]$ miatt triviális, a másik oldal bizonyítása viszont egy-két olyan algebrai ismeret birtoklását feltételezi, amelyet a bevezetőben nem tárgyaltunk, így ezt csak lábjegyzetben⁹ említjük meg. A $\mathbf{Z}[\varepsilon]$ -beli kongruencia fogalmát szintén az egészekhez analóg módon definiáljuk. Végül az is magától értetődő, hogy $\alpha \equiv \beta \pmod{\mu}$ és $\gamma \equiv \delta \pmod{\mu}$ esetén fennáll az $\alpha + \gamma \equiv \beta + \delta \pmod{\mu}$ és az $\alpha \cdot \gamma \equiv \beta \cdot \delta \pmod{\mu}$ összefüggés.

Fogjunk hozzá a 2. Tétel bizonyításához. A 3. Tétel szerint

$$(2) \quad \sum_{j=1}^{q-1} \binom{j}{q} \varepsilon^j = \pm \sqrt{\left(\frac{-1}{q}\right) q};$$

itt figyelembe vettük a $\left(\frac{-1}{q}\right) = (-1)^{\frac{q-1}{2}}$ egyenlőséget, amit könnyen megkaphatunk, ha -1 -et egy primitív gyök hatványaként állítjuk elő mod q . Mivel $j \neq 0, p$ esetén $p \mid \binom{p}{j}$ és $2 \nmid p$ miatt $\binom{j}{p}^p = \binom{j}{p}$, a binomiális tétel ismételt alkalmazásával azt kapjuk, hogy

$$(3) \quad \left(\sum_{j=1}^{q-1} \binom{j}{q} \varepsilon^j\right)^p = \sum_{j=1}^{q-1} \binom{j}{q} \varepsilon^{jp} \pmod{p}.$$

Emellett a Legendre-szimbólum (teljes) multiplikativitása és az Euler–Fermat ötlet alapján:

$$(4) \quad \sum_{j=1}^{q-1} \binom{j}{q} \varepsilon^{jp} = \binom{p}{q} \sum_{j=1}^{q-1} \binom{jp}{q} \varepsilon^{jp} = \binom{p}{q} \sum_{j=1}^{q-1} \binom{j}{q} \varepsilon^j.$$

(2)-t, (3)-at és (4)-rt összevetve a $\sqrt{\left(\frac{-1}{q}\right) q}^p \equiv \binom{p}{q} \sqrt{\left(\frac{-1}{q}\right) q} \pmod{p}$ kongruenciához jutunk; ezt $\sqrt{\left(\frac{-1}{q}\right) q}$ -val szorozva megkapjuk a

$$(5) \quad \left[\left(\frac{-1}{q}\right) q\right]^{\frac{p+1}{2}} \equiv \binom{p}{q} \cdot \left(\frac{-1}{q}\right) \cdot q \pmod{p}$$

összefüggést, amely egy nemrégiben tett megjegyzés szerint mint közönséges egészekre vonatkozó kongruencia is fennáll. Az egész számok gyűrűjében igaz a számelmélet alaptétele, így $\left(\left(\frac{-1}{q}\right) \cdot q, p\right) = 1$ folytán (5)-öt egyszerűsíthetjük:

$$\left(\frac{-1}{q}\right)^{\frac{p-1}{2}} \cdot q^{\frac{p-1}{2}} \equiv \binom{p}{q} \pmod{p}.$$

Innen pedig már valóban látszik a bizonyítandó

$$\binom{p}{q} \cdot \left(\frac{q}{p}\right) = (-1)^{\frac{q-1}{2} \cdot \frac{p-1}{2}},$$

⁹ Azt kell tehát belátni, hogy ha $\beta\alpha = a$, ahol $a, b \in \mathbf{Z}, \alpha \in \mathbf{Z}[\varepsilon]$, akkor $\alpha \in \mathbf{Z}$, hacsak a és b nem 0. (A $0 \mid 0$ oszthatóság pedig nyilván $\mathbf{Z}$ -ben is fennáll.) Tudjuk, hogy ε gyöke az $f(x) = \sum_{j=0}^{q-1} x^j$ polinommal. Az ún. Schönemann–Eisenberg-kritérium szerint a $\sum_{j=0}^{q-1} (x+1)^j =$

$\sum_{j=0}^{q-1} \binom{q}{j+1} x^j$ polinom irreducibilis $\mathbf{Q}$ felett, ami nyilván ekvivalens az f irreducibilitásával. Belátjuk, hogy ε nem gyöke egyetlenegy $(q-1)$ -nél alacsonyabb fokú racionális együtthatós ($\neq 0$) polinomnak sem. Tegyük fel, hogy ε gyöke egy $q-1 > n$ -edfokú polinomnak. A $\mathbf{Q}[x]$ -beli polinomok körében alkalmazható az euklideszi algoritmus, ennélfogva $f = g \cdot q_1 + r_1; g = r_1 q_2 + r_2; r_1 = r_2 q_3 + r_3, \dots$, ahol $\text{gr } q > \text{gr } r_1 > \text{gr } r_2 > \dots$. Ez utóbbi 2-nél nagyobb egészek szigorúan csökkenő sorozata, ezért elég nagy k -re $r_{k+1} = 0$. Mivel ε gyöke f -nek és g -nek, gyöke r_k -nak is, ahol r_k az utolsó nem azonosan nulla maradék. Ezért $\text{gr } r_k \geq 1$, ugyanakkor $r_{k-1} = r_k \cdot q_{k+1}$, amiből látható, hogy $r_k \mid f$ és $r_k \mid g$. Innen $\text{gr } r_k \leq \text{gr } g < \text{gr } f$, ami f irreducibilitásának ellentmond.

Legyen ezek után $\alpha = \sum_{j=0}^{q-2} a_j \varepsilon^j$, Ekkor $0 = b\alpha - a = ba_0 - a + ba_1 \varepsilon + \dots + ba_{q-2} \varepsilon^{q-2}$, tehát ε gyöke egy legfeljebb $(q-2)$ -edfokú polinomnak, ami az előbbieket szerint csak a 0-polinom lehet, amiből $\alpha = a_0 \in \mathbf{Z}$, vagyis készen vagyunk.

hiszen $q^{\frac{p-1}{2}} \equiv \left(\frac{q}{p}\right) (p)$.

Elérkeztünk az 1. Tétel bizonyításához. Könnyen látható, hogy ha a szabályos n - és k -szög is megszerkeszthető, akkor $(n, k) = 1$ esetén a szabályos nk -szög is az. Ennélfogva elég a következőket igazolni:

1'. Tétel. Ha az m természetes számra F_m prím, akkor a szabályos F_m -szög megszerkeszthető.

Mivel adott szakaszok összegét, különbségét, szorzatát, hányadosát és négyzetgyökét könnyen megszerkeszthetjük, azért a tétel bizonyításához elég belátni, hogy $S(\varepsilon) = \varepsilon + \varepsilon^{-1} = 2 \cos \frac{2\pi}{F_m}$ előállítható racionális számokból alaplóműveletek és négyzetgyökvonások véges sokszori alkalmazásával.

Először is tetszőleges prímszám és n természetes szám esetére bevezetjük a következőt: Legyen

$$S_p(n, k) = \sum_{j=1}^{\frac{p-1}{(n, p-1)}} \varepsilon^{c_j},$$

ahol a c_j -k azon mod p maradékokat jelölik, amelyekre $c_j^{\frac{p-1}{(n, p-1)}} \equiv k (p)$. Megmutatjuk, hogy $S_p(n, k)$ definíciója pontosan azokra a k -kre értelmes, amelyekhez van olyan t nemnegatív egész, hogy $g^{t \frac{p-1}{(n, p-1)}} \equiv k (p)$, ahol g a p egy tetszőlegesen rögzített primitív gyöke. Ha $k \equiv g^{t \frac{p-1}{(n, p-1)}} (p)$ valamilyen t -vel, akkor az $x^{\frac{p-1}{(n, p-1)}} \equiv k (p)$ kongruenciának $g^{y \cdot (n, p-1) + t}$ minden y -ra megoldása, és $0 \leq y < \frac{p-1}{(n, p-1)}$ esetén a kapott megoldások páronként inkongruensek mod p . A fokszámtétel miatt a szóban forgó kongruenciának több megoldása viszont nincs, így $k \equiv g^{t \frac{p-1}{(n, p-1)}} (p)$ esetén a fenti definíció valóban értelmes. Ha $k \equiv g^{t \frac{p-1}{(n, p-1)} + s}$, ahol $1 \leq s < \frac{p-1}{(n, p-1)}$, akkor nem lehet semmilyen x -re $x^{\frac{p-1}{(n, p-1)}} \equiv k (p)$, mert ebből $(n, p-1)$ -edik hatványra emeléssel $g^{s \cdot (n, p-1)} \equiv 1 (p)$ adódna, ami az s -re vonatkozó feltevés és g primitív gyök volta miatt nem állhat fenn, az esetben tehát a fenti definíció értelmetlen.

Ezután ténylegesen elkezdhetjük az 1'. Tétel bizonyítását. Egyszerűség kedvéért az F_m rögzített Fermat-prímet ezentúl p -vel, az $S_p(n, k)$ összeget pedig $S(n, k)$ -val jelöljük.

Ezek alapján egy *valós számot megszerkeszthetőnek* fogunk hívni, ha előállítható racionális számokból az alaplóműveletek és a négyzetgyökvonás véges sokszori alkalmazásával. Könnyen látható, hogy $S(1, 1) = -1$ (nyilván megszerkeszthető), és a 3. Tétel alapján megszerkeszthető $S(2, 1)$ és $S(2, -1)$ is. Világos továbbá, hogy $S(\varepsilon) = \varepsilon + \varepsilon^{-1} = S\left(\frac{p-1}{2}, 1\right) = S\left(2^{2^{m-1}}, 1\right)$.

A továbbiakban x -re vonatkozó teljes indukcióval belátjuk, hogy $S\left(2^x, g^{t \frac{p-1}{2^x}}\right)$ minden nemnegatív t egészre megszerkeszthető ($1 \leq x < 2^m$).

Legyen $1 \leq x < 2^m$ és tegyük fel, hogy $S\left(2^{x-1}, g^{t \frac{p-1}{2^{x-1}}}\right)$ minden $t \geq 0$ egészre megszerkeszthető. Minden t -re kiszámítjuk $S\left(2^x, g^{t \frac{p-1}{2^x}}\right)$ -et. Itt a $t = 2^x$ -hez és a $t = 2^{x-1}$ -hez tartozó összegek $S(2^x, 1)$, illetve $S(2^x, -1)$. Először ezeket határozzuk meg. Most nyilván azokat a $c_i + d_j$ összegeket kell képezni, amelyekre $c_i^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv 1$ és $d_j^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv -1 (p)$. Vegyünk egy olyan h -t, amelyre $o_p(h) = \frac{p-1}{2^{x-1}}$. Ilyen h létezik ($g^{2^{x-1}}$ és annak páratlan kitevőjű hatványai). Írjuk fel h első $\frac{p-1}{2^{x-1}}$ hatványát, és legyen a k pozitív egész szerepe itt is ugyanaz, mint ami a 3. Tétel bizonyításában volt. Könnyen ellenőrizhető az alábbi három állítás:

1. h páros hatványai adják a c_i -ket és a páratlanok a d_j -ket.

2. Ha a $c_i + d_j$ összegek elkészítését ugyanúgy végezzük, ahogy azt a 3. Tétel bizonyításánál tettük, akkor mialatt a k 1-től $\frac{p-1}{2^{x+1}}$ -ig fut, mindegyik $c_i + d_j$ -t pontosan egyszer kapjuk meg.

3. Rögzített k esetén azon $c_i + d_j$ -k halmaza, amelyekre c_i és d_j „Ívtávolsága” $2k - 1$ (lásd a 3. ábrát), a következő: $\left\{ (h^{2k-1} + 1) h^l \mid 1 \leq l \leq \frac{p-1}{2^{x-1}} \right\}$. Az utolsó állítás megfogalmazását pontosná tehetjük azáltal, hogy két elem ívtávolsága helyett azok h alapú indexei különbségének mod $\frac{p-1}{2^{x-1}}$ legkisebb abszolút értékű maradékának abszolút értékét szerepeltetjük. A szóban forgó ívtávolság nyilván ez utóbbinak egy szemléletes elnevezése.

Mivel $2 \leq 4k - 2 \leq \frac{p-1}{2^{x-1}} - 2$ és $o(h) = \frac{p-1}{2^{x-1}}$, ezért $(h^{2k-1} + 1, p) = 1$, tehát minden k -hoz van olyan $\alpha(k)$ pozitív egész, amelyre $h^{2k-1} + 1 \equiv g^{\alpha(k)} (p)$, amiből minden l -re $[(h^{2k-1} + 1)h^l]^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv g^{\alpha(k) \cdot \frac{p-1}{2^x}} (p)$ adódik. Ebből viszont az induktív feltevés figyelembevételével azt kapjuk, hogy a $\sum_{l=1}^{\frac{p-1}{2^x-1}} \varepsilon^{[(h^{2k-1}+1)h^l]}$ összeg mindegyik

k esetén megszerkeszthető, tehát megszerkeszthető a $\sum_{k=1}^{\frac{p-1}{2x+1}} \sum_{l=1}^{\frac{p-1}{2x-1}} \varepsilon^{[(h^{2k-1}+1)h^l]} = S(2^x, 1) \cdot S(2^x, -1)$ is. Tudjuk, hogy $S(2^x, 1) + S(2^x, -1) = s(2^{x-1}, 1)$, tehát a másodfokú egyenlet gyökei és együttthatói összefüggéséből:

$$S(2^x, \pm 1) = \frac{1}{2} \left(s(2^{x-1}, 1) \pm \sqrt{s^2(2^{x-1}, 1) - 4S(2^x, 1)S(2^x, -1)} \right).$$

$S(2^x, 1)$ és $S(2^x, -1)$ megszerkeszthetőségéhez már csak annyit kell belátnunk, hogy az iménti gyökjel alatt nemnegatív szám áll. Az induktív feltevés miatt egyrészt $S(2^{x-1}, 1)$ valós, másrészt $x < 2^m$, aminek köszönhetően $\frac{p-1}{2^x}$ páros. Ennélfogva $a^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv (-a)^{\frac{p-1}{2^x}} \pmod{p}$, mely szerint ha ε^a szerepel az $S(s^x, 1)$ tagjai között, akkor kell, hogy a konjugáltja, ε^{-a} is szerepeljen ugyanott, így megkaptuk, hogy $S(2^x, 1)$ és $S(2^x, -1)$ valós. Tehát a fenti gyökjel alatti kifejezés értéke valóban nemnegatív, amivel $S(2^x, 1)$ és $S(2^x, -1)$ megszerkeszthetőségét igazoltuk.

Megállapodásunk szerint $S\left(2^x, g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right) = \sum_{i=1}^{\frac{p-1}{2^x}} \varepsilon^{a_i}$, ahol $a_i^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}} \pmod{p}$. Az $S(2^x, 1)$ definíciójában szereplő c_i -kre pedig

$$(6) \quad c_i^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv 1 \pmod{p}, \text{ amiből } (c_i g^t)^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}} \pmod{p}.$$

Mivel a c_i -k páronként inkongruensek voltak, azért a $c_i g^t$ maradékok is páronként inkongruensek mod p , s így (6), valamint amiatt, hogy az a_i -k száma megegyezik a c_i -k számával, az a_i -k mindegyike kongruens pontosan egy $c_i g^t$ -vel.

Ebből viszont azt kapjuk, hogy $S\left(2^x, g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right) = \sum_{i=1}^{\frac{p-1}{2^x}} \varepsilon^{c_i g^t}$. Ugyanezzel a gondolatmenettel az is belátható, hogy

$$S\left(2^x, -g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right) = \sum_{j=1}^{\frac{p-1}{2^x}} \varepsilon^{d_j g^t},$$

ahol

$$d_j^{\frac{p-1}{2^x}} \equiv -1 \pmod{p}.$$

Így az $S(2^x, 1)S(2^x, -1)$ -re kapott eredmény felhasználásával:

$$S\left(2^x, g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right) S\left(2^x, -g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right) = \sum_{k=1}^{\frac{p-1}{2x+1}} \sum_{l=1}^{\frac{p-1}{2x-1}} \varepsilon^{g^{t+\alpha(k)} \cdot h^l}.$$

Az indukciós feltevés szerint a

$$\sum_{l=1}^{\frac{p-1}{2x-1}} \varepsilon^{g^{t+\alpha(k)} \cdot h^l} = S\left(2^{x-1}, g^{(t+\alpha(k)) \cdot \frac{p-1}{2x-1}}\right)$$

összeg minden $1 \leq k \leq \frac{p-1}{2x+1}$ esetén megszerkeszthető, ezért megszerkeszthető az

$$S\left(2^x, g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right) S\left(2^x, -g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}}\right)$$

is, továbbá ezen szorzat tényezőinek összege nyilván $S(2^{x-1}, g^{t \cdot \frac{p-1}{2x-1}})$, ami ugyancsak az indukciós feltevés miatt szintén megszerkeszthető. $S(2^x, g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}})$ megszerkeszthetősége innen már ugyanúgy belátható, mint ahogy beláttuk az előzőekben $S(2^x, \pm 1)$ megszerkeszthetőségét.

Igazoltuk, hogy minden $0 \leq x < 2^m$ és minden t nemnegatív egész esetén $S(2^x, g^{t \cdot \frac{p-1}{2^x}})$ megszerkeszthető, ennélfogva megszerkeszthető $S(2^{2^m-1}, 1) = 2 \cos \frac{2\pi}{p}$ is, amivel az 1'. Tétel, és ennek eredményeképpen az 1. Tétel bizonyítást nyert.¹⁰

Befejezésül, a leírtak elmélyítése céljából megoldásra javasolok néhány feladatot.

1. Számítsuk ki $2 \cos \frac{2\pi}{17}$ -et a fenti gondolatmenettel. (Ez nem olyan hosszú.)

¹⁰Ha valaki egy konkrét p Fermat-prím esetén meg akarja határozni az itt megadott módon $2 \cos \frac{2\pi}{p}$ -t, akkor minden lépésnél tudnia kell, hogy a „megoldóképletben” a gyökjel előtti előjelek közül melyik érvényes. Ez viszont az adott esetben mindig megállapítható.

2. Bizonyítsuk be, hogy $\left(\frac{2}{p}\right) = (-1)^{\frac{p^2-1}{8}}$.

3. Igazoljuk, hogy $m > 0$ esetén F_m akkor és csak akkor prím, ha $3^{\frac{F_m-1}{2}} \equiv -1 \pmod{F_m}$.

4. Mutassuk meg az előző két feladat felhasználásával, hogy minden 5-nél nagyobb Fermat-prímnél a 3 a legkisebb primitív gyöke.

5. Adjuk meg annak a szükséges és elégséges feltételét, hogy a p prímszámmra $S_p(4, 1) = \frac{-1 + \sqrt{p} \pm \sqrt{2(p - \sqrt{p})}}{4}$ igaz legyen.

6. Mi dönti el, hogy az előző feladatban szereplő egyenlőségben ($p = 8k + 1$ alakú prím) melyik előjel érvényes? (Ha ezt tudjuk, akkor az is kiderül, hogy az 5.-ben lévő feltétel teljesülése esetén mindig az $S_p(4, 1) = \frac{-1 + \sqrt{p} + \sqrt{2(p - \sqrt{p})}}{4}$ áll fenn.) Nézzük meg, hogy az $S_p(4, 1)$ összeggel mi a helyzet, ha $p = 8k + 5$ alakú.

Borsányi Ákos